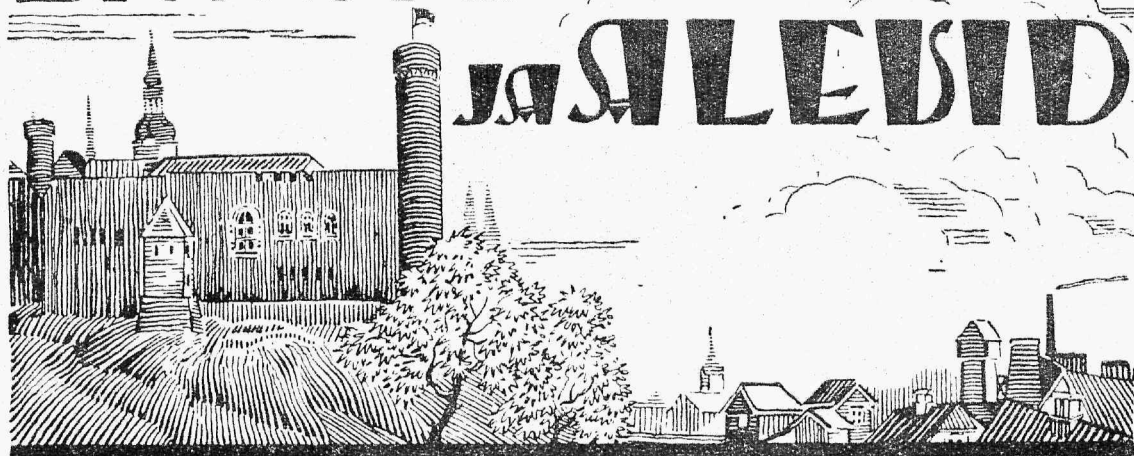

LINNAD JA LEBID

«EESTI LINNADE LIIDU HÄALEKANDJA»

Väljaandja: Eesti Linnadeliit, Tallinnas. Vastutav toimetaja: V. Smetanin.
Toimetus ja talitus: Eesti Linnadeliit, Tallinn, Pikk 6.

Ilmub 10 korda aastas.

VIII aastakäik.

Numbri hind 25 senti.

Nr. 2

27. mail

1935

SISU.

Omavalitsusteenijate õiguslikust olundist — *M. Saari.*

Tsiviilõhukaitse korraldus välismaade praktikas — *A. Kümmel.*

Lääne-Euroopa linnade välisilme keskajal — *O. Angelus.*

Kirjandus.

Kroonika.

LINNAD JA ALEVID

EESTI LINNADELIIDU HÄÄLEKANDJA

Väljaandja: Eesti Linnadeliit, Tallinnas --- Vastutav toimetaja: V. Smetanin

No 2

Toimetus ja talitus: Eesti Linnadeliit, Tallinn,
Pikk 6, telefon 431-58.

27 mail

VIII AASTAKÄIK

Ilmub 10 korda aastas.

Numbri hind 25 s.

1935

Omavalitsusteenijate õiguslikust olundist.

M. Saari.

Narva linna juriskonsult.

Vaatamata tähtsaile ülesandeile, mis Põhiseadusega on pandud omavalitsusile, vaatamata sellele, et omavalitsusteenijail nõutakse peaaegu samade ülesannete täitmist ja samasugust vastutust, nagu riigiteenijailtki, on omavalitsusteenijate õiguslik olund mitmeti halvem kui riigiteenijail ja õigustanud teatava määrani kibedustunde omavalitsusteenijate peres.

Selle põhjuseks on ilmne kindlusetus-tunne, alaline hirmulolek homse päeva ees, alaline kartus kaotada teenistust suurema põhjusega, eriti enne ja peale omavalitsuste esinduskogude valimisi. See sunnib omavalitsusteenijaid küsima, milline on nende õiguslik olund, millised on nende isiklikud ja avalikud õigused ja kohustused, milline on nende vastutus ja kus on nende koht riigi avalik-õiguslikus aparatuuris.

Selle küsimusega on tegelenud varemalt Maapanga direktor J. Jans, siseministri abi E. Maddison, eelmisel omavalitsusteenijate kongressil 1931. a. Tartu Linna Majandusosakonna asjaajaja V. Männik ja kaudselt ka linnade ja alevide sekretäride, statistikute ja perekonnaseisuametnike päeval 1931. a. nende ridade kirjutaja. Kolm esimest küsimuse käsitlejat, vaadeldes omavalitsusteenistusse puutuvate õigusnormide kogu, on jõudnud järeldusele, et omavalitsusteenija ja omavalitsuse vahetõrge on avalik-õiguslik ja analoogiline riigiteenijate õiguslikule olundile. Sellele järeldusele on kõnealused autorid tulnud nähtavasti summeerides omavalitsusteenijate õigusi ja kohustusi, mis neile annavad avalik-õigusliku iseloomuga seadused. Järeldused on kahtlemata õiged, kui jätta silmapaari vahele seaduseandja otsene seletus, et omavalitsusteenija ja omavalitsuse vahetõrge pole avalik-õiguslik, vaid põhineb eraõigusel.

Seepärast on nende ridade kirjutaja asunud varemalt ja asub praegugi sellel seisukohal, et meie ei tohi, kui tahame saada tulevikusihtide teostamisele kindlat lähte kohta ja alust, kujutella omavalitsusteenijate olundit sellisena, nagu me teda näha tahaksime, nagu ta meie arvates olema peaks, vaid selline nagu ta on, selline, nagu õigusloojad — seaduseandja ja õigusemõistja — ta *expressis verbis* loonud.

Siinkohal pole aega ega ka ruumi astuda küsimuse üle vaidlusele. See oleks otstarbetu ja ülearune, kuna tegelikult ka J. Jans, E. Maddison ja V. Männik on teenindanud üht sihti — tuua parandust omavalitsusteenija olundisse. Tuleb vaid mainida niipalju, et omavalitsusteenijad võivad olla neile tänulikud, kuna nad on näidanud, milline on omavalitsusteenija koht ja ülesanded meil kehtivate seaduste järgi teiste avalik-õiguslike võimuorganite ametnike hulgas ja milline on nende osatõhusus üldises riiklikus töös.

Seepärast vaadeldagem ainult tõsiasi nii nagu nad väljendatud seadusis ja määrusis.

Kõiki omavalitsusteenijaid võib jagada kahte gruppi. Väheema grupi moodustavad omavalitsuste esinduskogude poolt valitavad omavalitsusteenijad — linna-, valla-, alevivalitsuste liikmed ja vallasekretärid, — teise suurema grupi moodustavad kõik ülejäänud omavalitsusteenijad. Esimeste vahetõrge omavalitsustega on avalik-õiguslik, teised teenivad kõik eraõigusliku lepingu põhjal.

Esimese grupi juures pole seepärast põhjust peatuda, arvatud välja vallasekretärid, kelle õiguslik olund võiks olla teatava määrani eeskujuks tulevikusihtjoonte määramisel.

Mis meid käesoleval juhtumil huvitab, on just teise grupi õiguste ja kohustuste kogu.

Seal paistab kõigepealt silma, et need teenijad võetakse teenistusse eraõigusliku lepingu alusel.

Nii loeme Linnaseaduse § 105, et „linna varanduste ja asutiste valitsemiseks, samuti ka ülesannete täitmiseks, mis nõuavad erilisi teadmisi ja ettevalmistust, võib linnavalitsus kutsuda kõrvalisi isikuid. Isikute ametisse määramine ja vabastamine, kes on tegevad linnavalitsuse asjaajamises, kuulub linnapeale“.

Siia hulka kuuluvad siis linnavalitsuse sekretär (mitte linnasekretär, sest tema valitakse ametisse volikogu poolt), raamatupidaja ja kõik linnavalitsuse kantseleiametnikud ja teenijad.

Linnaseaduses pole küll öeldud, et nende ja linnaomavalitsuse vahetõrge on eraõiguslik, kuid Riigikohtu seletused Linnaseaduse § 105 juurde ei jäta sellesse kahtlust¹⁾.

Sellises olundis on ka maavalitsuste ametnikud, kes määratud ametisse Maakonnakohtukogu kodukorra § 37 põhjal²⁾, alevivalitsuste määratud teenijad, kes ametis Aleviseaduse §§ 100 ja 101 alusel³⁾ ja vallavalitsuste ametnikud, kes määratud ametisse Vallavolikogude valimise ja vallavolikogude ning vallavalitsuse korraldamise seaduse § 79 põhjal⁴⁾.

Ka nende omavalitsuste teenijate vahetõrge omavalitsusega pole üheski seaduses kindlamalt piiratud, arvatud välja ehk Aleviseadus, kus väljenduses: „Alevisekretär ja teised alevi palgalises teenistuses olevad isikud“, („Поселковый секретарь и прочие лица, состоящие на поселковой службѣ по найму“) võib järeldada, et seaduseandja vaatles alevi mittevalitavaid teenijaid isikutena, kelle teenistuslik vahetõrge omavalitsusega on eraõiguslik. Seepärast on ka siin määrava tähtsusega Riigikohtu seletused⁵⁾, mis asja kaksipidi seletada ei lase.

Riigikohtu seisukoha järgi on mittevalitava, s. t. määratava omavalitsusteenija vahetõrge omavalitsustega teenistus-

lepinguline, ja lähemalt piiratud BES, III k., §§ 4172—4191⁶⁾.

Vaadeldes siis, millised on need õigused ja kohustused, mis loeteldud BES, III k. äsjanimetatud osas ja kõigepealt milline on see vahetõrge juriidiliselt konstruktsioonilt.

Selle vahetõrge aluseks on kahepoolne leping, mille järgi üks poolist kohustub täitma isiklike töid teise poole kasuks tingimusel, et ta selle eest saab tasu⁷⁾. Tööd, mida teine poolist õigustatud nõudma, pole lepingus määratud ära ja töövõtja on kohustatud tegema ja täitma kõike seda, mis tööandja peab tarvilikuks oma sihi saavutamiseks. Järelikult selle lepingu aineks pole mitte töö tagajärg, töösiht, vaid töö, kui selline, olgu ta siis füüsiline, vaimne, kunstiline või teaduslik⁸⁾.

Nagu nähtub ülaltoodust, võib teenistustöö olla füüsiline, vaimne, kunstiline ja teaduslik⁹⁾. Vastavalt sellele tuleb teenistuslikus vahetõrres omavalitsustega olevaiks lugeda mitte ükski harilikke töölisi, päevatöölisi, öövahte, kojamehi jne., vaid ka raamatupidajaid, valitsejaid, sekretäre, kantseleiametnikke, arhitekte, arste jne.¹⁰⁾.

Lepingu oluliseks osaks, nagu näha BES, III k., § 4172 lõpust, on tasu, ühekordse maksuna, palgana jne., mis võib olla puhtas rahas või natuuras, ehk mõlemad koos¹¹⁾. Tasuta pole olemas teenistuslepingulist vahetõrget.

Omavalitsusteenija ametisseastumisel on kõik need tingimused olemas, vaatamata sellele, et lepinguvahetõrge suuremaltjaolt kirjalikult fikseerimata. Olund on kujunenud ka selliseks, et suuremaltjaolt on volikogu poolt palgatud määratud kindlaks ja kokkuleppes teenija ja omavalitsuse vahel ei saa olla suurt juttu, vaid teenija peab võtma vastu ettepanud tingimused. Vormiliselt aga see asja ei muuda.

Sõlmitud kokkuleppe alusel peab teenistuseks kohustatu olema valmis teenistuseks määratud ajal ja täitma kõik endale võetud tööd hoolikalt ja lepingule vastavalt. Kui lepingus tööd on jäänud ni-

¹⁾ Riigikohtu Administratiivosakonna toimetis 492 — 1922.

²⁾ Eestimaa Kubermangu Teataja 36 — 1917.

³⁾ Vene seaduste ja korralduste kogu 187 — 1917, art. 1082.

⁴⁾ RT 97 — 1926.

⁵⁾ Riigikohtu Administratiivosakonna toimetis 45 — 1922, 466 — 1928.

⁶⁾ Riigikohtu Administratiivosakonna toimetis 45 ja 492 — 1922.

⁷⁾ BES, III k., § 4172.

⁸⁾ BES, projekt § 393, motiivid.

⁹⁾ Vaata BES, III k., § 4173.

¹⁰⁾ Vaata BES, III k., § 4173, märkus 1 ja Vene senati seletus nr. 2956/912.

¹¹⁾ BES, III k., § 4174.

metamata, on töövõtja kohustatud täitma tööandja korraldusi¹²⁾.

Töövõtja on kohustatud tasuma kõik kahjud, mis tööandjale tekkinud tema süü läbi¹³⁾.

Teisest küljest on töövõtja õigustatud saama tööandjalt töötasu¹⁴⁾.

Teenistuslepinguline vahekord lõpeb määratud tähtaja saabumisel, ehk selle puudumisel võib igalüks lepingu öelda üles oma äranägemise järgi, olgu siis, et kohaliku kombe järgi on määratud teatud aeg ülesütlemiseks¹⁵⁾. Ülesütlemise tähtaeg võib ka lepingus olla määratud.

Töövõtja võib ühekülgselt lepingust loobuda, kui teine pool, vaatamata mitmekordsele meenusile, ei maksa palka¹⁶⁾.

On endastmõistetav, et teenistuslepinguline vahekord omavalitsuse ja teenija vahel lõpeb viimase surmaga¹⁷⁾.

BES, III k., IV r., ptk. II, §§ 4175, 4178, 4180, 4181, 4183, 4184, 4185, 4187 ja 4190 pole omavalitsusteenijate suhtes kohaldatavad, kuna nad on üldiselt muudetud kokkuleppega, ehk jälle on võimatu neid kohaldada omavalitsustöö iseloomule.

Eelöeldust selgub, et omavalitsusteenija töötab teenistuslepingu alusel, mis sõlmitud määramata ajaks, kuuviisi maksitava tasuga, mille suurus peaks õigupoolest olema määratud omavalitsusteenija ja omavalitsuse täidesaatva organi vahelisel kokkuleppel. Seda peab järeldama sellest, et on tegemist eralepingulise vahekorraga.

Tegelikus elus aga on asi läinud teisiti. Kui veel väiksemais omavalitsusis teenijaid palgatakse vastastikkusel kokkuleppel, siis suuremais omavalitsusis on asi kujunenud teissuguseks ja teenijate töötasu püüab määrata volikogu. On mindud isegi niikaugele, et volikogud hakkavad ühe ehk teise ametniku palka kärpima või suurendama. See pole õige. Ei linna-, maa- ega vallaomavalitsusisse puutuvais seadusis pole öeldud, et omavalitsusteenija palga määramine kuuluks volikogu kompetentsi.

Kui volikogud seda siiski teevad, siis nähtavasti ainult seetõttu, et täidesaatvad organid ise esitavad asja volikogule otsustamiseks ja et volikogudel on üldine kontrollõigus omavalitsuste täidesaatvate or-

ganite üle¹⁸⁾, siis pole midagi loomulikumat, kui et volikogu määrab palga kindlaks.

Selline olund on isegi kasulik. Ja mitte ükski omavalitsuse, vaid ka omavalitsusteenija seisukohalt. Kasulik on ta siis, kui volikogu määrab kindlaks omavalitsuse ametiasutise koostise ja ühtlasi palgad. See annab omavalitsuse täidesaatvale organile võimaluse kindlamalt arvestada eelarve koostamisel ja vabastab ühtlasi linnateenija töötasu suuruse suhtes teatava määrami täidesaatva organi meelevaldalt, s. t. sinnamaani, kui täidesaatev organ, vähendades töötasu, ei taha teenijat vallandada; on konflikt nii suur, et täidesaatev organ tahab teha teenijale teenistuslikult kahju, siis võib ta teenija vabastada BES, III k., § 4186 põhjal, öeldes kuu aega ette, ehk ka päevapealt kuu-palga ettemaksmisega.

Samuti pole õige, et linna-, maa- ehk vallaomavalitsuste ametnikke, kelle ametisemääramine on antud täidesaatvate organite hooleks, hakkaks valima ametisse voliikogu. Sellega rikutakse Linnaseaduse § 105, Maakonnakoostikogu kodukorra § 37 ja Vallavolikogude valimise ja vallavolikogude ning vallavalitsuste korraldamise seaduse § 79.

Ainult Aleviseaduse § 61, p. 2 ja §§ 100—102 annavad volikogule õiguse korraldada ka mittevalitavate aleviteenijate teenistustingimusi ja palgaolusid, samuti ka ametissevõtmist.

Kõik muud lepingutingimused on jätud kindlamalt fikseerimata ja kombe järgi peetakse neid analoogiliseks riigiteenijate teenistustingimusele, niipalju kui see puutub kohustusisse; mis puutub aga õigusisse, siis seal on seaduseandja piirdunud ainult sellega, mis loeteldud BES, III k.

See ongi see, mis halvastab omavalitsusteenija olundit. Alatasa seisab ta vallandamise ohus, kui vahekord ülemusega halveneb kas või täiesti isiklikel põhjusil, alatasa peab ta arvestama ülemuse soove, peab kohanema ülemuse ilmavaatega jne.

Nii näemegi, et volikogude valimise eel omavalitsusteenijad sagedasti muutuvad paindlikeks, saboteerijaiks, kui on arvata, et endine ülem enam ametisse ei jää. Kaob initsiatiiv ja sellega ühenduses ind.

¹²⁾ BES, III k., § 4176.

¹³⁾ BES, III k., § 4179.

¹⁴⁾ BES, III k., § 4182.

¹⁵⁾ BES, III k., § 4186.

¹⁶⁾ BES, III k., § 4189.

¹⁷⁾ BES, III k., § 4191.

¹⁸⁾ Linnaseaduse § 62, Maakonnakoostikogu kodukorra § 6, Vallavolikogu valimise ja vallavolikogude ning vallavalitsuste korraldamise seaduse § 70.

Töole toob see määratud kahju, sest ametnik, kel puudub algatusvõime, ind, kel puudub tahtmine ajada asju oma parema oskuse järgi ja selle asemel püüab kohaneda oludega, või nagu ütles kord üks vanemaid omavalitsusametnikke, et „ametnik peab olema libe, nagu juust võis“, — ei saa kunagi võistelda ametnikuga, kel sihid ja vaated on selged, kel on tugev selgroog, algatusvõime ja tööind. Paistab, et see tõsiasi on võetud aluseks ka Riigiteenistusseaduse, Vallavolikogude valimise ja vallavolikogude ning vallavalitsuste korraldamise seaduse § 78 ja Ajutise seaduse vallaametnikkude palga ja tööolude kohta¹⁹⁾ loomisel.

Kõigi nende seadustega on seaduseandja piiranud vahenditu ja otsese ülemuse ning omavalitsuste esinduskogude võimu alluvate ametnikkude üle. Sama joon on teostatud ka Disttsiplinaarseadustikus, mille motiivist loeme: „Omavalitsuste teenijate suhtes asuti seisukohale, et disttsiplinaarvõim peab kuuluma: a) linnavalitsuste liikmete suhtes siseministrile; b) muude linnaomavalitsusteenijate suhtes linnapeale; d) valla- ja alevalitsuste liikmete, sekretäride ja teiste teenijate suhtes Siseministeeriumi Administratiivosakonna direktorile, olles seejuures arvamusel, et kuigi suurem hulk omavalitsusteenijaist on valitavad, ei saa anda disttsiplinaarvõimu valijaile kogudele“...

Ja natuke ülal: „...Kõike seda arvestades, tuleb disttsiplinaarvõim komisjoni arvates anda ülemusele, sest alles siis on tema õigused tasakaalus temal lasuvate kohustega, alles siis on kõlblas õigus teha teda täielikult vastutavaks ka alluvate teenistusalase tegevuse korralikkuse eest.

Ülemale disttsiplinaarvõimu andmise poolt räägib ka see asjaolu, et tema on ainuke võim, kes kõige paremini võib tunda valitsemiskorra nõudeid vastaval alal, süüteo eel- ja kaasaskäivaid asjaolusid ja süüdlase iseloomu, võimeid ning senist teenistust.

Ülemale disttsiplinaarvõimu andmise vastu räägib see asjaolu, et ta mõnikord ei suuda olla erapooletu ja sellena kas kalduv karistamisele juhtumeil, kui ei olnud tõsist süüd, või karistama valjemalt, kui ära teenitud, või jätma karistamata süüteo, või karistama pehmemalt kui ära teenitud.

¹⁹⁾ RT 69/70 — 1920.

Nende väärnähtuste eemaldamiseks tunnustas komisjon vajalikuks ja küllaldaseks: disttsiplinaarvõimu anda mitte vahenditule, vaid kõrgemale, ametissenime tavale ülemale ja peale selle võimaldada edasikaebust nii apellatsioonikui ka kassatsioonikorras.“

Enne aga kui minna edasi, peab peatuma vallasekretäride olundi juures, mille line on erandiks me omavalitsusteenijasse ja riigiametnikesse puutuvas seadustekogus.

Vallasekretäride vahekorid omavalitsustega on avalik-õiguslik ja määratud ära Vallavolikogude valimise ja vallavolikogude ning vallavalitsuste korraldamise seaduse § 78, Ajutise seadusega vallaametnikkude palga ja tööolude korraldamise kohta ja Vallaametnikkude palga ja tööolude korraldamise ajutise seaduse muutmise seadusega²⁰⁾.

Selle järgi valib vallavolikogu ametisse vastava ettevalmistuse ja haridusega sekretäri. Sekretär valitakse määramata ajaks, õigemini eluajaks. Sekretäri teenistuslik vahekorid vallaomavalitsusega lõpeb surmaga, kuid seadusis ettenähtud juhtumeil (kohtu alla andmine ja karistamine kriminaalselt õiguste äravõtmisega) ka varem. Peale selle on antud vallavolikogule õigus vallandada $\frac{2}{3}$ kvalifitseeritud enamusega sekretäri ametist, kuid ainult järelevalveorgani nõusolekul ehk ettepanekul.

Nende seadustega on vallasekretär tehtud sõltumatuks kohalikest võimudest, antud talle kaalukas ja vastutav koht vallaomavalitsuse asjade ajamisel ja loodud alus ametniku tõsisele tööle.

Arvestanud, et vallasekretär me omavalitsusametnikest kasustab ka muid eesõigusi, mis seaduseandja senini andnud omavalitsusteenijaile, tuleb vallasekretäride olundit pidada parimaks omavalitsusteenijate hulgas.

Kuni viimase ajani pole seaduseandja andnud välja omavalitsusteenijasse puutuvaid norme, arvatud välja 1. veebruaril 1935 kehtimahakanud Kriminaalseadustik²¹⁾ ja Disttsiplinaarseadustik²²⁾.

Kriminaalseadustikus käsitletakse riigi- ja omavalitsusteenijate teenistusalasid suuremaid süütegusid²³⁾, Disttsipli-

²⁰⁾ RT 69/70 — 1920 ja 92 — 1932.

²¹⁾ RT 56 — 1929.

²²⁾ RT 81 — 1934.

²³⁾ Kriminaalseadustiku ptk. 37, §§ 598—647.

naarseadustikus — vähemaid. Sisulist lahkuminekut süüteo koostiste suhtes pole kummaski seadustikus. Ainult karistus on, arvestades süüteo tagajärgede kaalu, määratud Kriminaalseadustikus raske- mana. Peatuda nende juures üksikasjaliselt pole mõtet. Käsitleme neid vaid niivõrd, kui seda tarvis me küsimuse lahendamiseks.

Mõlemas seaduses on riigi- ja omavalitsusteenijad asetatud ühele astmele ja seaduseandja ise ütleb Distsiplinaarseadustiku motiives: „Kuna peale riigiasutiste riiklikke ülesandeid täidavad ka omavalitsusasutised, ei saa kahelda selles, et ka omavalitsusteenijad peavad ühisel alusel riigiteenijatega kuuluma distsiplineerimisele“.

Eelöeldu tähendab seda, et seaduseandja nõuab omavalitsusteenijailt samuti kui riigiteenijailtki omavalitsuste peale pandud riiklikkude ülesannete täitmist ja karistab neid eksimuste eest ühel alusel.

Neist hüvedest, mis seaduseandja on andnud riigiteenijaile Riigiteenistusseaduse, arstiabi, perekonnaabiraha, teenistusvanuse tasu maksmist käsitledavate seaduste ja Pensioniseadusega, ulatub omavalitsusteenijateni ainult viimane. Pensioni saamise õigus on omavalitsusteenijail ja riigiteenijail ühesugune.

Senise seaduseandluse järgi paistab, et seaduseandja pole jõudnud võtta seisukohta omavalitsusteenijate õigusliku olundi suhtes, et need seisukohad on selgumata. Ühest küljest tunnustatakse omavalitsusteenijate riiklikkude ülesannete täitmist, ühevääristatakse neid riigiteenijatega, nõutakse neilt samasugust kohusetäitmist ühe ja samasuguse kriminaal- ja distsiplinaarkaristuse ähvardusel, kuid teisest küljest pole vaekaussi õigustega tasakaalustatud kohustuste ja vastutuste koormaga.

See oleks päevaülesanne ja kui seaduseandja tahab omavalitsusteenijaskon-

nast luua sihikindla, riigitruu, algatusvõimelise, töötahtelise ja terve ametkonna, siis ei peaks ta viivitama omavalitsusteenijate õigusliku olundi parandamisega, milleks tuleks kõigepealt panna kehtima, muutes vastavalt Linnaseadust, Alevisaadust ja Vallavolikogude valimise ja vallavolikogude ning vallavalitsuste korraldamise seadust, ka omavalitsusteenistus- seadust, kus leiaks käsitlemist ka teenistusvanuse tasu, perekonnaabiraha, arstiabi maksmise küsimused.

Omavalitsusteenijad ootavad selle seaduse ilmumist juba pikemat aega ja loodavad, et kord siiski saabub aeg, mil omavalitsusametnik võib tunda, et tema on täisväärtuslik liige Eesti riiklikke ülesandeid täitvas ametkonnas.

Lõpuks võiks eelöeldu võtta kokku järgmisiks teeseks:

1. Vaatamata sellele, et omavalitsusteenijail on pensioniõigus, mis on ühesugune riigiteenijatega, ja nad vastutavad nii ametlaselt kui ka kriminaalselt ja distsiplinaarselt ühesuguselt riigiteenijatega, on nende vahelkord omavalitsusega eraõiguslik; ei muuda seda ka asjaolu, et omavalitsused täidavad riiklikke ülesandeid kohtadel. Eraõiguslikuks jääb see vahelkord kuni sellekohase seaduse ilmuniseni.

2. Omavalitsusteenija olund on ebakindel; teda võib vallandada päevapealt, nimetamata põhjust. See halvab töötahet ja algatusvõimet.

3. Omavalitsusteenijate õigused, kohustused ja vastutus pole tasakaalus. Nende tasakaalustamiseks tuleks anda välja omavalitsusteenistusseadus, kus leiaksid käsitlemist ka perekonnaabiraha, teenistusvanuse tasu ja arstiabi maksmise küsimused samal määral, nagu see korraldatud riigiteenijaile, muutes ja täiendades seejuures vastavalt Linna-, Alevi- ja Vallavolikogude valimise ja vallavolikogude ning vallavalitsuste korraldamise seadust.

Tsiviilõhukaitse korraldus välismaade praktikas*).

A. Kimmel.

(Järg.)

Tsiviilelanikkude õhukaitse organiseerimise alal domineerivad välismaade praktikas kaks suunda, millised on meeltodilt, iseloomult ja ilmavaatelt üksteisest diametraalselt erinevad. Nende kahe äärmuse vahel asuvad õhukaitseorganisatsioonide kõik teised tüübid, kaldudes aegajalt ühe ehk teise peatüübi poole.

Õhukaitseorganisatsiooni ühe tüübi juures on kogu õhukaitse kui sellise peaaraskuspunkt ja vastutus peamiselt riigi bürokratiseeritud ametkonnal. Viimane siis organiseerib omal algatusel ja vastutusel tsiviilõhukaitseks vajalikke töid ja valvab nende otstarbekohasuse ja elluviimise üle. Kogu organiseerimistö läheb

*) Vt. „Linnad ja Alevid“ nr. 1/VIII — 1935.

siin nii-öelda ülevalt alla. Rahva laiemad hulgad on asetatud enam-vähem passiivsesse ossa. Nad võivad vabatahtlikkude koondistena võtta tööst osa küll nii ehk teisiti asjasthuvitatud abijõududena, kuid ikkagi niivõrd, kui võrd ametlik võim seda lubab ehk soovib. Selle õhukaitse sümi puhtakujulisemat väljendust leiame Prantsusmaal. Siit on ta levinud Prantsusmaa ligemaisse naaberriikidesse, nagu Belgiasse jne.

Teise süsteemi juures on kogu rahva laiemad kihid kutsutud võtma osa õhukaitsest ja selle võimalikust rakendusest rahuajal mitmesuguste poolriiklikkude eraorganisatsioonide kaudu. Kogu tegevuse raskuspunkt ja vastutus lasub seega nende poolriiklikkude eraorganisatsioonide õlul.

Loomulikult töötavad nad vahetus kontaktis riigiasutistega ja nende otsese kontrolli all. Kogu sõjatehniline osa ja väljajõppe korraldused alluvad kaitsevõgede staabile ja selle kaudu otse ehk kaudselt kaitseministrile või valitsusele.

Peab ütlemä, et igahel neist peatüüpidest on oma head ja samuti halvad küljed.

Prantsusmaa õhukaitse moodus vajab esijoones oma teostamiseks suuri ainelisi tagavarasid, millised saadakse peamiselt riigi eelarve korras. Et kogu raskus lasub bürokratiseeritud ametiasutisel, siis on oodata kindlasti teatavat ükskõiksust, liigset ametlikkust käitumises ja asjaajamises.

Teiselt poolt aga tehakse siin kogu töö asjatundlikkude eriteadlaste poolt. Kuid sisuliselt on ta sügavas vastolus tuleviku sõja iseloomuga. Veel enam, jättes laiemad massid võrdlemisi passiivsesse ossa, ei suuda ta sisendada neile tulevikuõhukaitse eriomadusi ega tema võimalikku olundit. Kui kergesti võib üldine paanika pühkida pikapeale ehitatud bürokratiseeritud kaitsekorraldused ja -asutised!

Teist teed on läinud NSVL ja Poola. Siin pole kasutatud noid võrratuid kapitale ja tehnilisi jõude, nagu Prantsusmaal. Neid tuli alles koguda pisenate summadena elanikelt elava kihustöö abil, et täiendades neid riiklikkude toetussummadega, võimaldada teatavat elulähidase kaitseorganisatsiooni loomist ja tegevust. Teatavaks nõrgaks küljeks on siin hädaohtliku diletantismi, asjaarmastajalikkuse tekkimise võimalus. Viinane, tabades vaid üldisemaid põhijooni, asub sageli otsustama asju, millest tal

vaid uduseim ja ebaõigeim ülevaade. Just õhukaitse organiseerimine ja ta tulevik armastab esitada selliseid üllatusi, mille ees ka maailmasõja rikkalikemate teadumuste ja looduselise pagasiga varustatud eriteadlane, kui ta tahab jääda ausameelseks on sunnitud, laotades käsi, ütlemä „*Non ignoramus!*“ („Meie ei tea!“).

Prantsusmaa evis teatavaid teadumusi tsiviilõhukaitse alal juba maailmasõjapäevilt. Üldise sõjatüdimuse tõttu, milline järgnes raskeile sõjaaastaile ja mis oli seotud purustatud maaalade korraldustöödega, kadus tsiviilõhukaitse probleem ajutiselt päevakorralt.

Uuesti ilmus ta päevakorrale 1923. a. Siis loodi probleemi uurimiseks ja lahendamiseks ministeeriumidevaheline komitee, kuhu kuulusid, sõja-, sise-, mere-, õhu- ja avalikkude tööde ministeeriumide esindajad. Et üksikute ministeeriumide võimupiirid ja seisukohad erinesid tublisti ja alaliselt kerkisid esile just kompetentsiga seotud omavahelised hõõrumised, polnud komitee tööst kuigi suurt kasu.

Alles siis, kui osaliselt avaliku arvamusel 1928. a. marssal Lyautey asus kogu asja etteotsa, hakkasid tööd vähehaaval edenema. Vahepeal oli ka sõjaministeerium hakanud üldise piirikaite kõrval korraldama piiriäärseis departemanges tsiviilõhukaitsetööd. Ajakirjanduses leidis tsiviilõhukaitseprobleemi lahendamise töö suurt poolehoidu ja eriti just vasakpoolse ajakirjanduse veerdudel. Osalt tiivustatud sellest, assigneeris parlament õhukaitse loomiseks määratud 3 300 000 000-frangisest eelarvest tervelt 400 000 000 franki tsiviilõhukaitse organiseerimiseks. Vastavaile asutusele tehti kohuseks 1. jaanuariks 1935 töötada välja ja viia ellu õhukaitse täpne programm ja sellest sõltuvad ehitustööd. See õhukaitse „viisaastak“ on aluseks Prantsusmaal õhukaitse edasisele arenemisele.

Eriti suuri edusamme üldõhukaitse saavutati siis, kui territoriaalõhukaitse juhatajaks nimetati maailmasõjast tuntud marssal Pétain. Õhukaitse kõrgeimaks instantsiks, milline ühtlustab ja ühendab üheks tervikuks kogu tööd, on õhukaitsekomitee, kuhu kuuluvad peale territoriaalõhukaitse juhataja veel pea-, sise-, sõja-, mere- ja õhundusminister.

Mõni aeg tagasi avaldati „Juhtnõõrid õhurünnakute kaitse loomise ja elluviimise alal“. Neis kriipsutatatakse veel kord alla, et kaitse vaenlase õhurünnakute vastu

on hädatarvilik ja möödapääsmatu täiendus neile sammele ja jõupingutusile, millelised on loodud riigi piiril maa- ja mereataakide vastu.

Teiseks kriipsutatakse alla, et passiivse õhukaitse ülesandeks on pehmenendada hea organisatsiooni ja küllaldase ettevalmistusega tsiviilelanikkonnas võimalikude õhurünnakute raskeid tagajärgi.

Passiivse õhukaitse tegelik organiseerimine ja elluviimine kohapeal on omavalitsusasutiste ülesandeks.

Viimased on kohustatud organiseerima vastavaid julgeoleku- ja hädaabiteenistusi ja hoolitsema, et alati oleks küllaldasel määral väljaõpetatud ja reservis jõude õhukaitsele vajalikkude politsei-, tuletõrje-, sanitaar- jt. kaadrite täiendamiseks.

Kõik asjasthuvitatud osavõtjad — vabatahtlikud — on ausõnaga kohustatud võtma osa rahuajal kõigist õhukaitseharjutustist ja õppetöist laboratooriumes ja väljas.

Esimese alarmi puhul on kõik kohustatud endid andma õhukaitse ja selle võimude käsutusse. Tundes tsiviilõhukaitse vastutusrikka töö suurt tähtsust ja austades nende tegelaste teeneid, on valitsus tulnud neile tegelasile vastu mõningate soodustustega. Nii ei allu tsiviilõhukaitse aktiivsed tegelased ja juhtiv personaal mitte esimeses järjekorras sõjavägede mobilisatsioonile jne.

Vastuvõtmisel õhukaitsemeeskonda, eriti juhtiva personaali kaadrisse, antakse eesõigus isikuile, kes on võimelised oma isikliku autoriteedi ja selge korraldusvõimega sooritama teatavaid töid õhukaitse alal ja organiseerima nende elluviimist.

Õhukaitsetöö otstarbekohasuse ja üldväljaõppe järele valvab sõjaministrium, kes ühtlustab ka kogu tegevust.

Õhukaitseinstruktorite kaadri kasvamine ja väljaõpetamine toimub sõjaväe õhu- ja gaasiohvitseride poolt.

Instruktorid komplekteeritakse peamiselt politsei-, tuletõrje-, raudtee- ja postiasutiste juhtivaist ja vastava eelharidusega tegelasist. Laiemate rahvamaside õhukaitseline kasvatus ja informatsioon kohapeal toimub nende väljaõpetatud instruktorite kaadrite läbi prefektuuri korraldusel ja kaasabil.

Populaarne normaalkursus koostub järgmisist teemadest: 1) „Ülevaade sõjagaasest ja keemilise sõja ja ta vahendite ajaloost“, 2) „Ülevaade gaasikaitsest kui

sellisest ühes tema alljaotusega individuaalseks ja kollektiivseks gaasikaitseks“, 3) „Esmaabi andmine gaasihaavatuile ja edasine ravi“.

Teoreetilised loengud täiendatakse ja illustreeritakse praktiliste gaasikaitseharjutustega laboratooriumes, muuseumes ja eriliste liikuvate õhukaitse näituste abil.

Kord aastas toimuvale sõjaväeannõovreile tõmmatakse kaasa ka õhukaitseformatsioonid. Siin siis ka kontrollitakse nende võimeid, nende töö ja saavutuste resultaate eriliste sõjaväe poolt selleks lähetatud õhu- ja gaasikaitseohvitseride poolt.

Piiriäärseis departemanges on, alates 1926. a., asutatud sõjaministri korraldusel tsiviilelanikkonna jaoks maski-depood, on formeeritud rida degaseerimiskomandosid, mis koostuvad peamiselt vabatahtlikest. Kooli õppekavusse on viidud sundusliku õppeainena õhu- ja gaasikaitseõpetus, harilikult 2 tundi nädalas.

Mis puutub õhurünnakute vastu korraldatud kaitse tehnilisse ossa, eriti ehitustehnilisse ossa, siis on see, arvestades Prantsusmaa ainelist jõukust, ta kvalifitseeritud tehniliste jõudude rohkust, lõpuks veel ka maailmasõjaegseid teadumusi, kahtlemata üks esimesist maailmas.

Kahjuks jääb suurem osa sellest tööst sõjasaladusena meile saladuskatte alla.

On siiski saanud teatavaks, et praegu on toimumas suurte tööstus- ja sõjalise tähtsusega linnade sihikindel evakuatsioon ja suurte tööstusharude detsentralisatsioon.

Eriti on see märgatav Pariisis, kus kõik sõjalise väärtusega tehased, laboratooriumid jne. viiakse üle provintsi.

Ehitatakse laialt pommikindlaid aerodrome. Rannikul ehitatakse suuri pommikindlaid allmaisi petrooleumi- ja bensiinitanke ja reservuaare.

Veel möödunud aastal lõpetati ühe selise tsiviilõhukaitse allmaise ja pommikindla aerodroomi ehitustööd. Ta suured raudbetoonhallid mahutavad kuni 300 moodsat reisilennukit (ajakiri „*La France Militaire*“ — 1933).

Tsiviilõhukaitse nõuab rahvalt suuri jõupingutusi ja ainelist kulu. See on kurb, kuid paratamatu tõsiasi.

Seda näitab juba piltlikult asjaolu, et 1918. a. kaitseid Pariisi ühel ja samal ajal 270 seniitkahurit, 100 prožektorit, 140 aerostaati ja 45 sõjalennukit-hävitatjat. Peale selle erihävitateeskadrilli

võis igal ajal piiramatul arvul kutsuda välja armee hävitajaterühmi. Kuid siiski oli saksa lendureil, murdnud läbi kaitseliinist, võrdlemisi kerge asi, vaatamata maastiku suurejoonelisele moondumisele, purustada tunduvalt Pariisi ootamatute rünnakutega.

Itaalia lennundus ja ühes sellega ka tsiviilõhukaitse on aastait võrdlemisi noor.

Fašistlik revolutsioon ja sellele järgnev riigi põhjalik ümberkorraldus sootu enneolematuile aluseile, siis raske rahanduskriis — need tegurid vallutasid loomulikult kogu maa tähelepanu ja takistasid õhukaitse normaalset arenemist.

Alles siis, kui üldine riigikord ja rahandus teataval määral stabiliseerusid, asuti seda tormilisemalt tööle, et arendada lennundust. Surnud kindral Douet' ja ta geniaalse õpilase marssal Balbo' võrratuks teeneks on asjaolu, et Itaalia õhundus võistleb väärikalt esikoha pärast Prantsusmaa, Inglismaa, ja Põhja-Ameerika Ühendriikidega. Marssal Balbo' muutus oma maailma üllatavate õhuretketega üle ookeani otse oma kodumaalaste pooljumalaks, uueks rahvussangariks. Marssal Balbo paiskas esimesena maailma puhtempüürilise seaduse, millele juba praegu põhinevad igasugused kavatsused õhukaitse alal. Ta väitis, et „taevast on võimalik kaitsta vaid taevas“. Järelikult ka täpseim ja küllaldasim maapealne passiivne õhukaitse ei anna täit julgeolekut, kui tal samal ajal pole käsutada aktiivset õhukaitset tugeva lennuväe kujul.

Ainult passiivse ja aktiivse õhukaitse põhjalik väljaehitamine ja koostöö on tuleviku kindlustamise pandiks.

Vastavalt sellele on siis ka Itaalia suunanud kogu oma jõud tugeva lennuväe loomisele. Mis puutub gaasikaitse, siis on see täielikult koondatud erilise asutise — „*Servicio Chimico Militare*“ kätte. Viimase koostisse kuulub peale mitmesuguste eriteadlaste veel üle 400 aktiivohvitseri. Need kvalifitseeritud ohvitserid eriteadlased juhivad siis gaasikaitse organiseerimist ja elluviimist nii sõjaväehiukuis kui ka teisis asutis.

Mis puutub Itaalia tsiviilõhukaitse, siis ei saanud see areneda vääriliselt peale ülaltähendatud sisemiste kriiside veel kaua üksikute ministriumide omavaheliste hõõrumiste ja kompetentsi selgustuse tõttu.

See ebaselge töödõkestav seisund kestis ebanormaalselt kaua ja alles 18. veeb-

ruaril 1930 tõi kuninglik dekreet siin teatava selguse ja püstitas kindlad organisatsioonilised alused.

18. veebruari 1930. a. dekreedil alusel loodi eriline rahvusliku julgeoleku vabatahtlik miilits — „*Milizia Volontaria Sicurezza Nazionale*“, mille ülesandeks on kindlas ja tihedas koostöös sõjaväeformatsioonidega valmistada juba rahuajal ette õhukaitset, et seda sõjakorral ka tegelikult teostada ja viia ellu.

Rahvusliku julgeoleku vabatahtliku miilitsa loomine oli sureks tõukejõuks tsiviilõhukaitse loomisele, ta mõju oli väga elustav, leides elavat poolehoidu ühiskonna kõigi kihtide juures.

Samase dekreediga tõmmati õhukaitsetõele abiks ka kõik fašistlikud, esijoones aga fašistlikud noorteorganisatsioonid. Nii kirjutati ette tuntud fašistliku noorteorganisatsiooni „*Balilla*“ juhatusele võimaldada kiires korras 900 noorele avangardistile õhu- ja gaasikaitse erihariduse saamist.

Rahvusliku julgeoleku vabatahtliku miilitsa koostisse kuuluvad peale ülalnimetatud fašistliku noorteorganisatsiooni, veel sõjaväeteenistuskohusele mittealluvad noortöölised, käsitöölised, äriteenijad jne., siis teised sõjaväkke kõlbmatud kodanikud, invaliidid ja üle 40 aasta vanad kodanikud.

See miilits allub sõjaministrile. Ühes sellega on kogu vastutus ja töö raskuspunkt ka tema ametkonnal. Miilitsa tehniline varustus, väljaõpe ja muu varustuse soetamine, allub jällegi territoriaalõhumiilitsa inspektori kaudu kaitseministrile. Miilitsa kõrgeimaks instantsiks on teda juhtiv kindralkomando. Viimase kompetentsi kuulub miilitsa sisemine valitsemine, distsipliini loomine, koostise eest hoolitsemine ja täiendamine, ühtlasi ka väljaõppe korraldamine, ühes sellega kogu sisemise elu juhtimine.

Lisaks eelmisele, on kindralkomando ülesandeks õhukaitseorganisatsioonide plaanide väljatöötamine, side-, teate- ja häiresüsteemide koostamine ja nende elluviimine. Õhukaitseorganisatsiooni üldjuhatuse allub kõrgemale riigikaitsekomiteele.

Järgmiseks etaabiks Itaalia õhukaitse oli 20. detsembril 1932 ministritenõukogu poolt antud eriseadus, milles nähti ette kogu riigi kodanikkude gaasimaskidega varustamise võimalust.

Teatavaid edusamme on vahepeal teinud ka side-, teate- ja häireteenistuse ja

meeskonna tegelik väljaõpetamine ja tehniline varustamine. Kogu riigi piir on kontsentriselt ümbritsetud õhuvaatlus-, side- ja häirepostiga. Viimased asuvad üksteisest 8—10 km kaugusel ja on 5—6 kaupa liidetud omakorda suuremaisse vaatlus-, side- ja alarmikeskjaa-musse.

Huvitavad on Itaalia korraldused kollektiivse õhukaitse probleemi lahendamise alal. 20. detsembri 1932. a. seaduse põhjal kasustatakse tulevikus kollektiivvarjenditena kõik tee- ja tänavraudteetunnelid, allmaaraudteejaamade ruumid ja tunnelid ühes linnapiires leiduvate raudteetunnelitega, kuivõrd rongide läbikäigu ajutine sulgemine õhupommituse ajal ei avalda takistavat mõju raudtee kui liiklemisvahendi katkestamatule tegevusele. Kollektiivvarjenditena kuuluvad kasutamisele igasugused köisraudtee- ja teised tunnelid. Tulevikus peavad kõik tunnelid

olema ehitatud nii sügavale maasse, et õhurünnaku ajal pommiplahvatused ei purustaks nende katet. Tunnelid peavad olema muuseas varustatud rohkearvuliste hädasisse- ja -väljakäikudega. Nad peavad olema õhukindlasti suletavad, varustatud gaasifiltritega ja -lüüsidega.

Edasi nõutakse, et raudtee- ja allmaatunnelis raudteerööpad oleksid põrandakattes ja viimasega ühel tasapinnal. Lisaks peavad tunnelid evima üldisest valgustusvõrgust eraldatava iseseisva hädavalgustusallika.

Nende ehitusjuhiste vastu eksimust ehk neist kõrvalekaldumist trahvitakse kuni 5000 liiriga.

Nagu Prantsusmaal, toimus ka Itaalias Lombardia tööstusrajooni tööstus- ja sõjatööstusliku tähtsusega ettevõtete sihikindel detsentralisatsioon. Kui palju see on teostatav — on eri küsimus.

(Järgneb.)

Lääne-Euroopa linnade välisilme keskajal.

O. Angelus.

Siseministeeriumi Üldosakonna abidirektor.

Nagu teada, on pea kõik vanemad Eesti linnad keskajal tekkinud, nagu Tallinn Tartu, Viljandi, Kuressaare, Haapsalu, Pärnu, Paide, Rakvere, Narva, ja ainult mõned neist hiljemalt asutatud, nagu Paldiski — Peeter I, Võru — Katariina II ajal, Petseri XVI ja Valga XVII sajandil.

Elu linnades, kus sakslased olid keskajal ainuperemehed, pidi loomulikult minema sama rada, nagu elu Saksamaalgi: kohus, linnade valitsemise viis ja linnavalitsuse konstruktsioon olid pärit Saksamaalt; sealt toodi ka majade ehitamise, tänavate rajamise ja linna kindlustamise viis. Ühesõnaga — sisuliselt ja väliselt pole keskajal suuri lahkuminekuid Eesti ja Saksamaa linnade vahel. Seepärast poleks huvitusest pisut vaadelda Saksamaa ja üldse Kesk-Euroopa linnade välisilmet keskajal, kusjuures tuleb tähendada, et on raske nentida täheldamisväärt vahesid varasel keskajal Saksamaa ja näiteks Prantsusmaa linnade vahel.

Kõnesolevate linnade all on mõeldud ainult suurlinnad, kuna väiksemate kohta puuduvad täpsemad teated. Mis puutub muuseas nimetusse „suurlinn“, siis ei saa võrrelda keskaja linnu elanikkude arvult sugugi vana aja (näiteks Rooma) ja meie

aja suurlinnadega. Suurimail Saksa linnadel oli XIV sajandi lõpul ja XV sajandi alul: Lüübekis 22 000, Strassburgis 21 000, Nürnbergis ja Ulmis 20 000, Augsburgis 18 000, Zürichis ja Frankfurdis Maini ääres 10 000, Baselis 9000, Egeris 7300, Leipzigin 4000 elanikku.

Kõik keskaja linnad, niihästi suured kui väikesed, meenutagem näiteks ainult meie Tallinna ja Paidet, olid ümbritsetud müüride, tornide ja kraavidega, mis arusaadav, sest pea iga suurem linn oli enam-vähem iseseisev ja tal tuli sagedasti võidelda vaenlaste vastu. Iseloomustavad ju üldse keskaega igavesed sõjad ja sõjakesed.

Tõstesild ühendas linna väljaspool asuva maaga. Linnavärvate tornel seisid ööd kui päevad vahid, kes hädaohu liginemisel teatasid sellest elanikele. Neile olid abiks palgatud sõjaväelased, kes ühtlasi täitsid politseinikkude kohuseid ja kelle peale oli pandud eriti liiklemise korraldus linnavärvate juures. Nad olid peale selle veel värvakirjutajale (umbes meie aja tolliametnik) abiks tollivõtmise juures. Kõik need ametnikud allusid linnavärvade komandandile, kellele allus ka vangide ülevaataja, juhtumil, kui üht

tornest — mis juhtus sageli — kasustati ühtlasi vanglana.

Harilikult olid linnamüürid ehitatud nii, et umbes iga 100 sammu peale paigutati ümmargused või jälle nelinurksed tornid, nagu meil veel praegu näha Müürivahe ja Aida tänaval. Tornid, kuhu mahutati relvad, olid rahuajal ühtlasi elukorteriks vaesemaile elanikele. Müüri oli kõik, kus vahilolev post kõndis edasi-tagasi ja kuhu vaenlase kallaletungi puhul kogunesid kodanikud linna kaitsmiseks.

Mis nüüd puutub keskaja linnade tänavaisse, siis äratab täheledust kõigepealt nende mustus. Nad olid prügitamata, kuival ajal tolmused, vihmaseil — porised ja peale mõne erandi rajatud igasuguse plaanita, kõverad, kitsad ja pimedad, mida ka praegugi veel tõendab Tallinna kesklinn. Isegi linnades, mis algul ehitati kindla plaani järgi, nagu näiteks Praha, on pärastpoole juurdeehitatud tänavad kõverad ja nurgelised.

Linnade mustus oli tingitud kõigepealt sellest, et kõik söögijätised, prügi ja praht paisati otsekohe tänavale. Vesi katuseilt, kaevudest ja loomade jootmise kohtadelt juhiti rentslisse, mis asetses keset tänavat. Avalikke väljakäigukohti polnud kas üldse või väga vähe; nii oli neid Nürnbergis XV sajandil 7, mis puhastati üks kord aastas, Mardipäevaks. Majad, mis omanikkude vaesuse tõttu lagunesid ja lõppude lõpuks muutusid rusuhunnikuiks, jäid sellistena vedelema, ilma et keegi neid oleks koristanud. Mustus oli nii suur, et halva ilmaga võis liikuda tänavail ainult kõrgete puukingadega, hüpates juhuslikult pandud kivele ja puukaikale. Saksa keiser Friedrich III, kes 1485. a. käis Reutlingeni linnas, oleks pea-aegu uppunud ühes hobusega tänavamutta. Samal keisril oli kavatsus sõita Tuttingeni linna, kuid tema kaaslased soovitasid sinna mitte reisida linna üli-suure mustuse pärast!

Tänavate mustuse peapõhjuseks oli asjaolu, et kodanikud peale oma otsekohe tegevuse — kaubanduse või väike-tööstuse — osalt harisid veel põldu, nagu Pariisis, Nürnbergis, Augsburgis, ja et peaaegu kõigil oli väike loomakari, kõigepealt seakari, seda mitte ainult väiksemais, vaid ka suuremais linnades. Loomad võisid vabalt hulkuda linnade tänavail, ja arusaadavad on selle tagajärjed puhtuse mõttes. Arukamad linnade valitsejad võitlesid küll selle pahe vastu,

kuid kuni keskaja lõpuni, mõnes kohas veel kauemgi, polnud kõigil keeldudel ja karistuse ähvardusel silmapaistvaid tagajärgi. Nii keelas Prantsuse kuningas Jean II sigade laskmise Pariisi tänavatele ning kohtuteenijail oli lubatud tappa vabalt ümberhulkuvaid sigu ja võtta endale nende pea, kuna muu liha anti haiglaile. Varem visati samas Pariisis kuninga Louis Paksu poeg Philipp Martroi tänavalt hobuselt maha sea läbi, kes jooksis hobuse jalgade vahele. Nürnbergis lubati XIV sajandil pagareile ja väikekaupmeestele pidada „ainult“ kümme siga, Frankfurdis Maini ääres — kuni kaheksa. Seakünad olid Saksa linnades tänavate ääres ja alles aegamööda keelati see ära, nii Breslaus 1495. a. Ajajooksul saadi sellest pahest üle. Breslaus anti veel 1515. a. linnavalitsuse poolt keeld sigade hulkumise kohta linna sees, kusjuures ähvardati isegi tänavail viibivate loomadeर्फiskeerimisega; Berliinis suudeti alles 1681. a. panna kord kehtima ja keelata künade pidamist tänavail elumajade akende ees. Ka Taanis ja Norras polnud asi parem ja sigade ning peremeheta koerte vastu võitlemine teostati alles XV sajandil.

Iseloomustava nähtena tuleb märkida Baieri linna Mühldorfi linnaõigust, mille põhjal oli keelatud lasta sõnnikut vedeleda turul kauem kui 14 päeva. Erandit sellest võis teha ainult kohtuniku loaga või kõigi kodanikkude nõusolekul. Samuti anti Göttingenis 1330. a. ja Mechelnis 1348. a. sundmäärus, mille põhjal elanikud olid kohustatud iga kahe nädala tagant puhastama tänavaid. Oieti puhastati tänavaid enam-vähem korralikult ainult siis, kui keegi tähtis külaline tuli linna või messide, laatade ja suurte kirikupühade ajal. Eeskujuks teisile Saksa linnadele oli Nürnberg selle poolest, et eriti selleks palgatud teenija koristas iga-päev sigade, koerte, kasside, kanade ja rottide korjused tänavailt ja viis linnavarava ette.

Pariisis, kus juba XIII sajandil oli ametis tänavavaht, kes nõudis kaupmeestelt suuri makse ja pidi valvama linna puhtuse järele, anti XIV sajandil käsk käsu järele tänavate puhastamiseks, mis kuningliku ediktiga 1348. a. pandi iga majaomaniku peale tema maja piires. Üksikud isikud täitsid käsu ja toimetasid mustuse linna sees asuvale platsile („Place Maubert“). Kui palju see ja järgmiste aastate käsud mõjusid, näi-

tab kõige selgemalt asjaolu, et 1399. a. korrati vanu määrusi ja ühtlasi kõigile kinnisvaraomanikele, ka vaimulikele ja isegi kuninga perekonna liikmeile pandi kohustus maja piires hoida tänavad korras. Isegi parlamendi määrustega võideldi Pariisis mustuse vastu; nii keelab edikt 4. juunist 1536 loopida mustust akendest tänavale. Pariis aga on meile väga tähtis seepärast, et tema kui suurema linna kord (elunesid ju Pariisis XIII sajandi lõpul juba umbes 120 000 inimest) oli eeskujuks Prantsusmaale ja ei jätnud avaldamata mõju ka muule Euroopale.

Berliinis ei saadud mustusest lahti teisiti, kui pandi kehtima seadus, et iga linna sõitev taluperemees pidi linnast välja sõites viima välja ühe koorma prügi. Linna elanikel polnud selleks aega; nagu linnavalitsus seletas, olid nad kõik kooramatud põllutöega.

Prügi ja sõnnik viidi seal, kus teda ei jäetud lihtsalt tänavale, harilikult turu äärde. Ka see muidugi ei parandanud asja. Siis hakati loopima mustust linnades olevaisse jõgedesse või järvisse. See on muuseas ka põhjuseks, miks taudid keskajal möllasid nii kohutavalt ja nii mõnigi kord hävitasid üle poole linnade elanikest. Pariisis keelati siis ka kuninga Charles VI ajal mustuse viimine Seine'i jõkke. Kuningas ähvardas isegi — kui keeld ei mõju — lasta jõe puhastada elanikkude kulul.

Mis puutub tänavate sillutamisse, siis tehti esimesed katsed juba XII sajandil Pariisis, ja nimelt võeti selleks suured, kolme kuni nelja ruutjala suurused ja üle jala paksud kivilahmakad; nende jäänu-seid on leitud mitmel korral kaunis sügavalt praeguste tänavate alt. Kuid nähtavasti ei andnud see sillutamiseviis soovitud tagajärgi ja tarvitusele võeti väiksed, umbes 50 *cm*² suurused ja 16—19 *cm* jämused kivid. Iseäranis paranesid Pariisi tänavad kuulsa Louis XIV valitsemise ajal tänu energilisele politseiülemale Nicolas de la Reynie'le. 1782. a. tehti algust kõnniteede ehitamisega Inglismaa eeskujul. Veidi varem seati sisse tänavate veega kastmine ja puhastamine. Kuid siin tuleb meenutada, et kõik need parandused käisid ikkagi ainult südalinna ja peatänavate kohta, kuna eeslinnad veel kaua ei saanud sellise luksuse osaliseks.

Itaalia pakub umbes sama pilti. Mantuas alustati tänavate prügitamisega

1229. a., Veronas pisut hiljem — 1242. a. Hiljem läks prügitamine tolleaegsel Saksamaal moodi. Prahhas toimetati esimesi sillutamiskatseid 1331. a., Nürnbergis — 1368. a., Bernis — 1399. a., Regensburgis — 1400. a., Landshutis — 1494. a. Põhja-Saksamaal, samuti Taanis ja Norras alati sellega veel hiljem, alles XVI sajandil. Taani ja Norra võtsid sealjuures eeskujuks Hollandi.

Samuti nagu tänavate korrashoid, oli õige primitiivne ka linnade valgustamine. Õieti võib öelda, et linnades esialgu ei tuntud mingit muud üldist valgustust peale kuuvalguse; mõnes linnas pandi sildade juurde põlema laternad, kuid ka need vähesed olid harilikult mõne heasüdamliku kodaniku annetus. Ainult tulikahjude kordadel või siis, kui avalik julgeolek oli hädaohus, nõudis linnavalitsus, et kõik majaomanikud valgustaksid oma maja piirkonda. Mõnes linnas pandi ka linna kulul tulikahju tekkimisel nurgamajade külge laternad või raudkorvidesse kinnitatud tõrvikud. Kes pimedal ajal tänavale pidi minema, võttis laterna kaasa. Isegi omamoodi äri tehti linna pimedusega; nii anti Pariisis 1662. a. kellelegi Laudat'le ainuõigus raha eest üüritada selleks otstarbeks tõrvikuid ja laternaid. Ainult tähtsate külaliste linnas viibimise ajal valgustati tänavaid. On arusaadav, et sellise olundi juures ilmnes palju ulakust; et võidelda selle vastu, suleti peatänavad videviku ajal suurte ketide abil, mis tõmmati üle tänav; politseitund määrati kindlaks kella 21-ks ja arestlasse viidi kõik need, kes pärast seda aega tabati tänaval laternata.

Pariisis seati sisse 1667. a. tänavate valgustamine rasvaküünaldega varustatud laternate abil; Londonis anti 1668. a. majaperemeestele käsk panna majade külge laternad ja valgustada tänavaid kella 18 kuni 23. Amsterdamis algas tänavate valgustamine 1669. a., Hamburgis — 1675. a., Berliinis — 1679. a., Viinis — 1687. a., Frankfurdis Maini ääres — 1707. a.

Ka majade nummerdamine on hili-sema aja — XVIII sajandi saavutis. Selle ajani tunti maju nende omanikkude nime järgi või anti üles, kui omanik polnud teada, naabrite nimed, mõned majad kandisid ka maalide või vappide nimesid, mis kinnitati välisseinule.

Joogivee headus kannatas keskajal suuresti tänavail ja majus valitseva mustuse all. Nagu juba tähendatud, visati

igasugust mustust jõgedesse ja järvisse, kalmistud olid linnade sees ja kõik see mõjus vee headusele, eriti katku ajal. Mõned linnad rajasid nende nähete kõrvaldamiseks veevärgid, kõigepealt suuremad ja rikkamad Itaalia linnad: Milano — 1179. a., Siena — 1193. a., Cremona — 1233. a. jne. Londonis hakati veevärki seadma sisse 1236. a., Kolmaris — 1297. a., Zittaus — 1374. a., Bernis — 1393. a. Veevärke hakati mõnes linnas tarvitama mitte ainult hea joogivee saamiseks, vaid ka mustuskanalite puhastamiseks. Niipea kui tõsteseadmete abil oli võimalik juhtida vett majusse, tehti algust pürskkaevude ehitamisega avalikel platsel, mis aitas suuresti kaasa linnade ilu tõstmiseks ja millest paljud on säilinud meie ajani, nagu Sienas juba 1248. a. valmistatud Fontebranda ja 1402.—1419. a. valmistatud Fonte Gaja, 1408. a. ehitatud pürskkaev Braunschweigi raekoja ees.

Peale pürskkaevude ilustasid linna tänavaid veel ausambad. Vanimaid säilinud ausambaid on vist Magdeburgis asetsev keiser Otto ja tema abikaasa Editha oma, mis on arvatavasti XIII sajandi esimese poole töö. Vanad on ka Itaalia ausambad, nagu Veneetsia Colleoni — püstitatud umbes 1480. a. ja Padua Gattamelata — püstitatud 1443. a.

Peab tähendama, et aga see kõrge kultuur, mis oli omane roomlasile ja mis väljendus ka tänavate rajamises, korrashoidmises, kanalisatsioonis jne., on läinud keskajal kaotsi.

Kuna elumajad ehitatakse meie aja linnades siiski üldiselt ühesugustena, olgugi et mitmesuguses stiilis, mis sõltub mitte ainult majanduslikust, vaid ka ehituspoliitseilisest tingimusest, pakuvad keskaja majad sootuks teist pilti. Keskaja majade väljumus ja ehitamisviis sõltub niivõrd omanikkude sotsiaalsest seisusest, riikkusest kui ka nende tegevusest kaubanduse või tööstuse alal.

Eeslinnades, mis tekkisid suuremal arvul linna väravate juures, väljaspool linnamüüre, elunesid väikeses puumajus vaesemad kihid ja igasugune kahtlane element, alates liigkasuvõtjaist ja nurgapanimajapidajaist ja lõpetades kaardimooride ja varastega. Kuid pea hakkasid sinna valguma ka jõukamad kihid. Linnades oli ehituskrunt kallid, sest müürida ümbritsetud linnas oli piiratud kasutamiseks võimalik maaala ja iga jalg maksus kallist raha, mispärast harva lei-

du linna sees suuremaid õuesid ja aedu. Kellel oli vähegi võimalik, katsus osta maad väljaspool linna ja ehitada jõudmööda hooneid peale suve möödasaatmiseks ja kasustada maad puu- ja aiavilja saamiseks. Nii siis näeme eeslinnades puumajakeste ja onnide kõrval aednikude aiamaaju ja lihtkodanikkude suvilate naabruses rikaste patriitside losse, talle ja muid ruume teenijate elunemiseks ja maasaaduste mahutamiseks.

Hoopis teissuguse välisilmega olid kesklinn ja selle majad. Kõigepealt paistavad silma ehitised, kus teotses keskaja väikekaubandus. Kirikute ja kloostrite juures olevad platsid määrati harilikult turgude asupaiguks. Seal seati üles laudadest ruttu ja pealiskaudselt kokkulöödud putkakesed, mis ajajooksul mädanesid, põlesid maha, milliseid lammutati ja ikka ehitati uuesti üles ja mille lõplik ära kaotamine teostus nii mitmeski linnas alles viimasel ajal. Peale selle töötasid heade ilmadega mitmesugused käsitöölised, nagu püttsepad, kingsepad jne. tänavail; kui sellele veel lisada juurde keskaja komme (kus valitses primitiivseim reklaam) võimalikult valju häälega pakkuda välja oma kaupa ja tööd, siis saame väikese kujutelma sellest müra ja kärast, mis valitses tänavail. Väikekaupmeeste ja käsitöölise ärisildid olid üht otsapidi vinklis majade külge kinnitatud ja ulatusid harilikult kesktänavani. Tihti täitsid siltide aset mitmesugused märgid, mis ka lugemiskunstiga mittetuttavale olid otsekohe arusaadavad: suur võti oli lukksepa, hobuseraud — sepa, õllekann — einelauapidaja jne. reklaamiks. Trepid keldriruumest viisid otsekohe tänavale ja luugid treppide peal, mis päeval seisid lahti, olid suuremaks liiklemistakistuseks.

Materjaliks, millest ehitati varase keskaja elumajad, oli puu; kuid juba pea hakati püstitada sörestikehitisi, s. o. ehitisi, mille puuraamid täideti telliskivide ja punutud õlgedega; sidematerjaliks oli savi. Mõnel juhtumil oli maja esimene kord kivist; see ehitusviis oli tarvitusel eriti Prantsusmaal, kus enne maailmasõda leidis mitmes linnas veel vanu, keskajast pärit olevaid maju, nagu Lavalis, Annonays, Nantuas, Saint-Lôs, Troyes's jne. Ka Saksamaal ja Inglismaal on mõned sellised, õige huvitavad ehitised veel alles, näiteks Halberstadtis, Hildesheimis, Bacharachis, Chesteris.

Kesklinna majad olid ehitatud nii, et tänaväärne külg oli õige kitsas, kuna

majade peaosas asus õuel. Majad olid võrdlemisi kõrged, eriti kõrgete, järskude katustega, kusjuures katusehari oli pööratud tänava poole, nagu meile tõendavad ka vanemad, olgugi vahepeal mitu korda ümberehitatud Tallinna majad Laial tänaval, Kuninga tänaval (Günther'i maja) jne.

Tingitult sõrestikehitiste materjalist, ulatusid majade ülemised korrad üle alumiste kaugemale tänavale ja kui arvestada tänavate üldist kitsust, siis võis juhtuda, nagu mitmes kohas Mainzis, et üle tänava asuvate majade katused puutusid kokku. Tänavad olid seetõttu pimedad, päike üldse maani ei tunginud, ja mõnes linnas oli see ehitusviis seepärast kas täiesti keelatud, nagu Strassburgis ja Vormsis (umbes 1350. a.), või osaliselt, nagu Ulmis 1427. a. Peale muu oli kirjeldatud ehitusviis aga ka seepärast eba-praktiline, et tulikahju lahtipuhkemise korral takistas kustutamistööd, seda enam, et keskajal valitseva tava järgi majakatused olid suuremaltjaolt õlgedest.

Sagedate tulikahjude peapõhjusti oli majakorstnate puudus või nende mittekorralik puhastamine. Korstnate tarvitamine algas õieti alles XV sajandil. Nii nõuavad näiteks Brünni linna ehitusmäärused, et käsitöölised majad, kus palju tegemist tulega (sepad ja pagarid), oleksid varustatud korstnaga. Kesk-Reini-äärsed linnad nõuavad, alates 1491. a., korstnate sisseseadmist. Breemenis registreeriti 1453. a. esimene korstnapühkija, kel aga vist palju tööd polnud, sest seal, kus korstnad olid, puhastati neid väga harva, harilikult iga nelja või viie aasta tagant.

Peale taudide olid tulikahjud keskaja linnade elanikele kardetavaimaks hädahooks. Keskaegsed kirjutised kubisevad tulikahjude kirjeldusist, mis sageli lühikesel ajajooksul tegid suuri linnu maatas, nii et jäid püsima ainult linnamüürid, mõned üksikud kivimajad ja massiivselt ehitatud kirikud. Nii põles ka Tallinn 11. mail 1433 täielikult maha, niihästi Toompeal asuv linnaosa kui ka muu linn ja eeslinn, ning 1581. a. ja 1684. a. osaliselt.

Prantsusmaal püüti juba XIII sajandil ehitusmääruste abil võidelda tulikahjude levimise vastu. Nii anti 1284. a. ehitatud Montpazier linnas sundmäärus, mille põhjal iga kahe maja vahel pidi olema vahe ja oli keelatud maju ehitada otsekohe teineteise kõrvale, kuid ka see ei võinud aidata seni, kui maju ei hakatud ehitama kivist.

Peab ütleva, et tulikahjud keskajal oleksid toonud veel suuremat kahju, kui nad tegelikult tekitasid, kui tule tõrje poleks olnud enam-vähem korraldatud. Osavõtt tulekustutamiseks oli kohuslik kõigile kodanikele. Tegelikult ei võtnud kustutamiseks osa kõik, vaid juba vara tekkinud kombe järgi teatud käsitööliseligiid. Niipea kui teatati tulikahju tekkimisest (harilikult kirikukellade helistamisega, mõnes linnas eriti palgatud tulevahi läbi), ruttasid tule tõrjujad tulikahjukohale. Tule tõrje hulka kuulusid peamiselt puusepad, sepad, katusetegijad, müürsepad, õllepruulid ja habemeajajad. Teised kodanikud, kes otsekohe kustutamistööd ei võtnud, kogunesid kindlaksmääratud kohtadele, et seal pealikutega eesotsas rutata linna müüride ja väravate juurde, sest tulikahjude ajal võis vaenlane kasutada õnnetust ja alustada pealetungi. Seepärast oli iga linn jaotatud osisse, kuhu kodanikud pidid tõttama, niihästi sõja kui ka tule lahtipuhkemise korral. Kes esimesena tõi vett tulekohale, sai harilikult erilise tasu. Kustutamiseks tarvitsminevad riistad: redelid, kirved, ämbrid ja tünnid seisid selleks kindlaksmääratud kohtadel; mõnes üksikus linnas olid nad sumptide omanduseks, kes olid kohustatud neid vajaduse korral andma tarvitamiseks. Üsna väikeses linnades pidid elanikud ise ilmuma tähendatud riistadega tulikahjukohale. Veetünnide muretsemine ja vee toomine kohale tehti harilikult nende ettevõtjate ülesandeks, kel olid hobused, nagu möldreile ja voorimeestele. Käsi pitside tarvitamine algas nähtavasti XV sajandil ja arvatavasti Nürnbergis. Esimene teade nende kohta on pärit 1440. a. Need pitsid olid õige primitiivsed ja suurt kasu neist polnud; nad suutsid ainult vähe vett juhtida tulele ja mis peaaegu üle teatud kõrguse, mis oli väga piiratud, nende jõud ei ulatunud. 1518. a. olid Augsburgis juba paremad pitsid, kuid ainult 1600. a. ümber hakati ehitama Johann Haubsch'i poolt Nürnbergis pitsi, mille abil oli võimalik paisata vett 80 jala kõrguseni. Järgmiseks tähtsamaks sammuks oli Leupoldi leiutis (umbes 1720. a.), kes võttis pitside juures tarvitusele õhurõhumise põhimõtte. Mitmed linnad hakkasid, nagu tähendatud, seadma avalikele platsele purskkaeve, mis märksa hõlbustas vee saamist tulikahju puhul. Tulikahju all kannatanud vaesemad elanikud võisid loota ainult kaaskodanikkude abile; ava-

likud abistamiskassad selleks otstarbeks tekkisid arvatavasti XVII sajandil. Need ongi meie aja kindlustusseltside eelkäijad.

Linnavalitsused katsusid igasuguste ehitusmääruste abil vältida suuremaid tuleõnnetusi. Suuri tulemusi aga ei saavutatud. XIV, eriti aga XV sajandil hakati keelama puumajade ehitamist südalinnades, samuti ka katuste tegemist õlgedest või sindleist. Nii andis keiser Ludwig 1342. a. Müncheni elanikele käsu valmistada elumajade katuseid telliskivist ja Frankfurdis keelati 1466. a. õlg- ja 1474. a. sindelkatuste ehitamine. Selle tagajärjel olid juba XVI sajandil kesklinnade katused harilikult telliskivist. Kuid needsamad linnavalitsused, kes panid keh-tima keelde, lubasid teisest küljest tuld-kartvaid aineid, nagu püssirohtu, tõrva jne. mitte ainult suurel määral linnas hoida, vaid isegi südalinnas valmistada. Ka ei keelatud mitme maja ehitamist ühe katuse alla kaitsva vahemüürita. Ainult Kärde-Saksamaal ehitati suurel määral kivi- ja nimelt telliskivimaju, kuna teisis kohtades olid moes sõrestikehitised, või nagu Reinimaal ehitati ühtlasi sõrestik- ja kivimaju. Põhja-Saksamaal olid puuehitised veel kaua ülekaalus, arvatud välja Lüübek, kus pärast 1276. a. tulikahju oli lubatud ainult kindlate katustega kivimajade ehitamine.

Nagu majad, nii ehitati ka sillad puust. Nürnbergis ehitati esimene kivisild 1457. a.

Parim abinõu tulikahjude vastu oli ja jäi kivimajade ehitamine; jõukamad elanikud hakkasid siin ja seal siis ka tarvitama ehitusmaterjaliks kivi. Vist küll vanimad kivimajad Saksamaal on pärit XI sajandist — Trieris. XII ja XIII sajandist on pärit mõned majad Regensburgis, samuti Trieris, Gelnhausenis ja Kölnis. Tähelepanuväärne on muuseas mõned majad Nürnbergis oma väikeste, ülemisile tänaväärsele kordadele juurdeehitatud rippuvate toanurgakeste tõttu, mis tarvitati selleks, et parem näha mis toimub tänaval. Ka Prantsusmaal on säilinud mõned kivimajad XII ja XIII sajandist, näiteks Pariisis, Chartres'is, Clunys, Perpignanis ja Bourges'is. Viimases linnas on Jacques Coeur'i võõraste-maja üks paremaid keskaja elumajade ehitusviisi ja stiili illustatsioonest. Kuulsaim keskaja vanust elumajust Itaalias on Rooma nn. Cola di Rienzo maja XI sajandist. Mis Itaaliat eraldab teistest Lääne-Euroopa riikidest, on suurte losside ehitamine südalinnas, kõigepealt Roomas, Sienas ja Firenzes. XVI sajandi algul hakati Itaalia eeskujul ehitama losse ka Prantsus- ja Saksamaal. Üldse peab siin tähendama, et XVII sajandini ehitati palju. Sellest ajast peale jäävad ehitamised linnades peaaegu täielikult soiku põhjusil, mis meilgi mõjusid: suur 30-aastane sõda ja selle majanduselule halvavalt mõjuvad tagajärjed. (Järgneb.)

Kirjandus.

„TARTU II“.

Tartu Linnavalitsuse tegevuse ülevaade 1931—1933.

Asja ilmus trükist Tartu Linnavalit-suse tegevuse ülevaade 1931—1933, mil-line on koostatud sama skeemi ja käsitle-misviisi järgi, nagu teose esimene välja-annegi — „Tartu I“.

Linnavalitsuse kõigi tegevusalade koh-ta on toodud kokkuvõtlik kirjeldus, mis varustatud rikkalikult statistiliste and-mete ja illustatsioonidega. Erilist tähe-lepanu on pühendatud aga tervishoiuolude kirjeldusele. Peale selle on veel toodud artikleid Tartu asutamise aja ja raekoja asukoha ning ehitustöö kohta.

Linnavalitsuse tegevuse kirjeldus on leidnud asjatundlikku käsitlemist, mis võimaldab saada kujuka pildi sellest, mil-liseis objektiivseis raames ja majandus-likes oludes toimus ja arenes aruandeaas-tal Tartu Linnavalitsuse tegevus, milliste

raskustega tuli võidelda ja millised on selle töö tulemused. Erilist huvi pakub kõnesolev teos just seepärast, et kirjelda-tud ajastu langeb ühte terava majandus-liku surutise ajaga, mis nõudis linna ma-japidamise osalist ümberkorraldamist ja kohastamist sellele ajale.

Ja kui kõigest raskusist on siiski saa-dud üle, siis tõendab see kõigepealt, et lin-navalitsuse õigusliku konstruktsiooni põhi-alused on terved ning tugevad ja et linna majapidamist juhtisid vilunud isikud.

Teost võib soovitada soojalt mitte ai-nult igale linnaomavalitsustegelasele, kes leiab siit paljugi õpetlikku, vaid ka neile, kes skeptiliselt suhtuvad omavalitsusisse ja eriti linnaomavalitsusisse, et nad võik-sid kinduda, kuivõrd vähe on põhjendatud selline skepsis. V. S.

Kroonika.

Petseri Linnavolikogu tegevus 1934/35.

Petseri Linnavolikogu pidas 1934./35. a. 13 koosolekut, kus tehti 89 otsust. Neist on Siseministeeriumi poolt lubatud täitmisele 66, antud ümberotsustamisele 3, kinnitatud 10, jäetud kinnitamata 6 ja pandud seisma 4 otsust. Sundmäärusi on võetud vastu ja kinnitatud üks.

Linnavalitsuse koosolekuid oli 1934./35. a. 83 ja neil tehti 373 otsust.

Nimede eestistamine Petseri Linna Perekonnaseisumetis.

Alates 1. jaanuarist kuni 10. maini 1935 on esitatud 42 sooviavaldist perekonnanime muutmiseks ja 13 nime muutmiseks. Neist on senini otsustatud 16 perekonnanime muutmist ja 6 nime muutmist, rahuldamata on jäetud 10 perekonnanime ja 1 nime muutmise.

Soome linnade ja alevite eelarved ja võlad 1934.

Soomes linnade eelarved olid 1934. a. suurenenud ülemaiselt 3,3% üle 1933. a. vastava summa. Üksikute linnade kohta olid kõikumised tunduvalt suuremad. Raumas oli 1934. a. summa eelmise aasta omast suurem tervelt 34,7%, Tamperes — 19,5%, Jyväskylä — 12,4% ja teisis linnades vähem. Osa linnades olid aga kulusummad ka vähemad eelmisest aastast. Suurim neist oli Loviisas, kus 1934. a. eelarve oli eelmise aasta eelarvest vähem tervelt 23,7%, Heinolas — 16,9%, kuna teisis linnades oli kohati pisemaid vähenemisi, peamiselt üksikute protsentide võrra. Keskmiselt kulutasid linnad ühe kogu maa ühe elaniku kohta 2212 Smk. 60 p. Suurim oli kulu keskmiselt elaniku kohta Turus — 2899 Smk. 60 p. — ja vähim — Käkisalms — 786 Smk. 90 p. Viimane on väike linn, 4400 elanikuga, kuna Turus on 69 000 elanikku, olles suuruselt kolmas linn Soomes.

Aleveis oli ülemaine keskmine eelarvete kogusumma 1934. a. 7,2% suurem kui 1933. a. Suurima juurdekasvu andis siin Ikaalinen, tervelt 89,2%-ga, millele järgnes Suolahti 79,8%-ga ja Rovaniemi 55,8%-ga. Suurim vähenemine — 20,2% — oli Pieksämä, millele järgnes Äänekoski 15,3%-ga ja Salo 10,2%-ga. Ülemaine keskmine kulu ühe elaniku kohta oli alevs 644 Smk. 60 p. Kõige rohkem kulu-

tati elaniku kohta aleveist Haagas — 1153 Smk. 20 p. — ja kõige vähem Riihimäel — 437 Smk. 40 p. Seejuures on huvitav, et kulud keskmiselt elaniku kohta, võrreldes elanikkonna suurusega, on alevs just vastandid samule kuludele linnades. Kuna suuremais linnades kulusumma keskmiselt elaniku kohta on suurem kui väiksemis linnades, on aga alevs suurimal alevil keskmiselt vähim kulu elaniku kohta. (Riihimäel on 11 300 elanikku, olles ainuke alev Soomes, millel on üle 10 000 elaniku. Haagas on 2700 elanikku, kuuludes seega väiksemate hulka, kuigi pole vähim).

Võlgu oli linnadel sama aasta alguseks üldse 1 720 986 350 Smk., seega 5,7% rohkem kui eelmise aasta alguseks. Keskmiselt oli elaniku kohta 2664 Smk. 40 p. võlga. Suurim oli võlakoorem keskmiselt elaniku kohta Turus — 4326 Smk. 60 p., kuna teisel kohal oli Helsingi 3734 Smk. 80 p. Vähim oli võlakoorem Naantalis — 151 Smk. 20 p. elaniku kohta. (Viimane on Soome vähim linn, 800 elanikuga.)

Aleveis oli ülemaine keskmine võla-summa ühe elaniku kohta 741 Smk. 14 p. Suurim oli võlakoorem keskmiselt elaniku kohta aleveist Lahdenpohjas, millel on 1300 elanikku — 2075 Smk. 60 p. Üldse pole võlgu näidatud Lauritsala alevil, millel on 6200 elanikku, kuna tal eelmise aasta kohta on näidatud üldsummas 250 000 Smk. võlga. Vähim võlakoorem on Grankulla alevil, millel on 1700 elaniku — 63 Smk. 10 p. keskmiselt elaniku kohta. Alevite võlgade üldsumma suurenes viimasel aastal 3,8% võrra.

Elanikkude arvu tõus Soome linnades ja alevs.

Elanikkuderegistris olevate elanikkude arv suurenes 1933. a. Soome linnades 6736 ja alevs 677 võrra.

Postisaadetiste tasuta edasisaatmise õigus Soomes alevs

Postisaadetiste tasuta edasisaatmise õiguse asjas Soome alevs esines Soome linnadeliit vastava märgukirjaga septembris 1934. Soomes kehtiva seaduse järgi saadavad vallavalitsused oma kirjad posti kaudu maksuta. Selle määruse kehtimahakkamisel oli Soomes kõigest neli alevit, kuid viimase aastakümne jooksul on nende arv kasvanud 25-le.

Vallavalitsuste kohta kehtivaid seadusi kohaldati veebruarini 1934 postiasutiste poolt ka alevitele. Siis aga saatis postivalitsus vastava ringkirja kõigi alevite postkontoreile, milles teatas, et puuduvat seaduslik alus alevite posti edasisaatmiseks maksuta ja nende saadetised kuuluvad üldkorras margistamisele. Selle tagajärjel lõpetatigi kõigi alevite postisaadetiste edasisaatmine maksuta. Selle kohta esinesid alevid märgukirjadega linnadele, paludes viimast astuda samme, et nende suhtes senikehtinud kord pandaks uuesti kehtima. Kooskõlas sellega ja linnadeleidi juhatause otsusega 22. septembrist 1934 esineski linnadele vastava märgukirjaga, milles toonitatakse, et alevid täidavad samu riiklikke ülesandeid, mis valladki ja seetõttu on loomulik, et valdade kohta kehtiv soodustus postisaadetiste maksuta-saatmise suhtes kohaldatakse ka alevitele. Muuseas kriipsutati alla, et need on jäänud vastavas tariifis eraldi mainimata seetõttu, et tol ajal aleviteid oli kõigest neli ja nende kohta olid automaatselt kohaldatud samad õigused, mis kehtisid valdade kohta. Linnadeleil palus vastavaid tariife täiendada nii, et neid ei saaks tõlgendada alevivalitsuste kahjuks.

Tampere linna veevärgi amortiseerimise tähtajad.

Tampere linnavolikogu määras kindlaks veevärgi amortiseerimise tähtajad järgmiselt: hooned, veetsisternid ja kaevud — 50 aastat, filtrid — 20 aastat, mootorid ja pumbad — $16\frac{2}{3}$ aastat, torustikuvõrk, tuletõrjehüdrandid ja -ventiilid — $33\frac{1}{2}$ aastat, kloorgaasiaparaadid ja veemõõtjad — $12\frac{1}{2}$ aastat, inventaar ja tööriistad — 10 aastat.

Säästukomitee moodustamine Hämeenlinnas.

Hämeenlinna linnavolikogu moodustas nn. säästukomitee, kellele tehti ülesandeks uurida, millega on seletatav linna kulude suurenemine 1929. a. alates. Komitee esitas oma arvamuse, mille järgi kulude suurenemist põhjustasid hoolekandesummade suurenemine, avalikud tööd, tänavvalgustuse laienemine, uute kinnisvarade omandamine ja võlgade kustutamine. Komitee tegi rida ettepanekuid kulude piiramiseks, mida aga linnavolikogu jättis esialgu arutusele võtmata.

Uus lennuväli Joensuu.

Jõensuu on kavatsusel ehitada lennuvälja. Esialgsete kavatsuste järgi maksuks see 700 000—800 000 Soome marka, kuna selle alla kuuluv maaala maksuks 450 000 marka. Sellekohase kava järgi pidi linn andma maa ja kandma pooled ehituskulud. Linnavolikogu asus aga eitavale seisukohale lennuvälja ehitamise ja ülalpidamise suhtes selliseil tingimustel, kuid tegi siiski ülesandeks linnavalitsusele, jätkata läbirääkimusi avalikkude tööde ja teedeministeriumiga.

Hamina administratiivpiiride laiendamine.

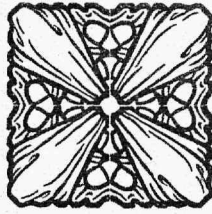
Hamina linnaga, mis on asutatud 1653. a. ja milles on veidi üle 4000 elaniku, ühendati, alates 1. jaanuarist 1935, osa Vehkalahti valla senisist maaaladest. See-ga suurenes linna elanikkude arv ümarguselt 600 võrra ja maaala — 200 ha ümber.

Uus haigla Varkausis.

Varkausi alevivolikogu Soomes otsustas astuda osanikuks projekteeritavasse Ahlström'i haiglasse. Haigla sisaldab üldse 56 voodit, millest alevile kuulub 10 voodit. Haigla voodite üldarvust kuulub 49 voodit haava- ja sisehaigusteosakonnale, kuna 7 voodit kuulub sünnitusosakonnale. Haigla ehitamise ja sisseseadmise kulud on arvatud 3 490 000 Soome margale ehk 62 325 margale voodi kohta. Alev tasub oma voodite arvel üldse 75 000 marka aastas 8 aasta jooksul ehk üldsummas 600 000 marka ja peale selle 6% aastas tasumata osa eest. Haigla ülalpidamise kuludest alev osa ei võta, vaid tasub tema poolt kasustatavate haigekohtade eest haiguspäevamaksu näol, samuti ka arstide honorari ravimise ja lõikuste eest. Haigla juhatuses on alevivalitsusele nähtud ette kohti proportsionaalselt oma voodite arvule. Alevil on üle 9000 elaniku.

Väljastatavate dokumentide lõivutamine Lauritsalas

Lauritsala alevivolikogu Soomes otsustas sisse seada lõivu alevivalitsuse poolt väljastatavate dokumentide eest järgmiselt: tunnistiselt — 3 marka, tuludeklaratsioonide ära kirjalikult — 5 marka, protokolli väljavõttelt — 5 marka ja tervepoognaliselt kirjatöölt — 20 marka.

„Linnad ja Alevid“

Eesti Linnadeliidu häälekandja

ilmub 1935./36. a. VIII aastakäiguna, avaldades artikleid ja teateid nii kodu- kui välismaade linna- ja aleviomavalitsuste korraldusest ja elust, tutvustades nende kavatsuste ja saavutustega jne.

Ajakiri ilmub 10 korda aastas.

Numbri hind 25 s., aastakäigu (10 numbrit) — kr. 2.50.

Saadaval ka vanemad aastakäigud.

Toimetuse ja talituse: Eesti Linnadeliit, Tallinn, Pikk 6
Telefon 431-58.

